

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

fereren is. Klein richt haar aandacht op drie aspecten uit Freuds theorie: [1] almachts-gedachten verbreedt ze tot de almacht van fantasieën, [2] de ambivalentie, die altijd op scherp staat door de tegenstelling tussen liefde en haat, wordt bij haar de basis voor morele gevoeligheid, en [3] ze situeert het ontstaan van schuld vroeger in de ontwikkeling, namelijk in de fase van de depressieve positie. Anders dan bij Freud wordt het kind niet hoofdzakelijk door angst geleid, maar gaat de angst altijd samen met schuld en spijt over wat vanuit de primitieve driften (in de fantasie) kapot is gemaakt. In Kleins objectrelatietheorie is er sprake van poging tot herstel, tot reparatie. Het is mooi om te zien, aldus Hughes, hoe daarmee de waardering van schuld verandert: is schuld bij Freud nog een uiting van de spanning tussen het Ik en het Ik-ideaal, bij Klein treedt onvermijdelijk een schuldgevoel op vanaf het moment dat de baby beseft dat het object waarvan hij houdt ook het object van zijn razernij is, en ontstaat een wens tot reparatie. Natuurlijk is de theoretische ontwikkeling van het schuldconcept niet bij Klein geëindigd. Wilfred Bion, Hanna Segal, Betty Joseph en Ronald Britton hebben die ontwikkeling in Engeland voortgezet. Op dit punt in het boek vindt naar mijn idee een accentverschuiving plaats. Hughes beschrijft dan de brede ontwikkeling van de kleiniaanse en freudiaanse theorie, en bepaalt zich steeds minder tot het eigenlijke onderwerp: schuld. Ze gaat bijvoorbeeld uitgebreid in op Bion, tegelijkertijd benadrukkend dat hij nauwelijks over schuld heeft geschreven. De *scholar* Hughes laat dan wel zien dat ze een goed overzicht over de theoretische ontwikkeling in de Engelse psychoanalyse heeft. In een kort slothoofdstuk komt ze nog terug op moraliteit. Het boek is een aanrader voor *scholars*, voor wie zich wil vastbijten in de vroege ontwikkeling van het concept 'schuld'. Vastbijten is nodig, omdat de tekst niet

erg toegankelijk is. Wie op zoek is naar begrip van iets dat dicht bij het alledaagse schuldgevoel ligt, zal na een aantal pagina's afhaken.

Transformaties in liefde

Bespreking van

Judith Pickering (2008). *Being in love — Therapeutic pathways through psychological obstacles to love*. Hove: Routledge. ISBN 978 0 415 37161 2, 272 pp., £ 21,99

MARC HEBBRECHT

Liefde is een onuitputtelijk onderwerp, waarover de psychoanalyse zinvolle dingen kan zeggen. Om het wezen van de liefde te begrijpen zijn nog andere invalshoeken nodig, zoals literatuur, opera en poëzie. In *Being in love* komen deze invalshoeken ruim aan bod: er is een hoofdstuk over Bartóks opera *Hertog Blauwbaards burcht*, er zijn paragrafen over de relatie tussen Rilke en Andreas-Salomé en hoofdstukken over mythologische thema's (Narcissus en Echo, Orpheus en Eurydice). Judith Pickering, een Australische psychoanalytica die jungiaans werd opgeleid, heeft veel ervaring met psychoanalytische partnerrelatietherapie en werd beïnvloed door Bion. Dankzij het werk van Bion kunnen we haar ideeën begrijpen: liefde behelst een proces van transformaties; liefde is worden, een rendez-vous met 'O' of de ultieme waarheid; liefde veronderstelt negatieve bekwaamheid (*negative capability*), iedereen wordt geboren met een 'pre-conceptie' van een partner, dat wil zeggen een lege plaats in de eigen psyche die op de ontmoeting met een reële, passende ander wacht; de tegenpool van liefde is niet haat, maar wel een vorm van apathie, namelijk *minus Love* (een negatieve liefdesband); liefde is te begrijpen als een herinnering aan de toe-

komst (*a memoir of the future*). Bij de lezer wordt dus wel vertrouwdheid met het werk van Bion verondersteld. Daarnaast maakt men kennis met filosofen die over liefde hebben nagedacht: Plato, Augustinus, Spinoza, Levinas, Buber, Nussbaum, het boeddhisme...

In het boek passeert een reeks verwante concepten de revue. Liefde kan niet los gezien worden van gehechtheid en afhankelijkheid. In de liefde is een teleologische kracht werkzaam die gericht is op vermeerdering, authentiek worden, het overbruggen van de onoverbrugbare kloof tussen zelf en ander. Liefde is een stroom in continue beweging: wisselend, kwantitatief en kwalitatief veranderlijk, plots opduikend om vervolgens te verdwijnen zoals een rivier die ondergronds gaat. Problemen in de liefde zijn te begrijpen als een gevolg van interne conflicten tussen de kwalitatieve varianten (of deelaspecten) ervan die al door de oude Grieken beschreven zijn (*eros, philia, agapè, storge, xenia* en *nomos*). Bijvoorbeeld, hoe kan huiselijke liefde (*erotics of the socks*), *storge*) in overeenstemming gebracht worden met seksuele passie? Verschillende aspecten van liefde zijn vaak niet gericht op één partner maar verdeeld over verschillende personen die zich in een mensenleven aandienen. Relationale moeilijkheden houden weleens verband met angst om de ander intens lief te hebben omdat dit te riskant lijkt. Of men kan geen afstand doen van vroegere liefdesobjecten: de ouders uit de oedipale en preoedipale periode. Rijpe liefde veronderstelt het verzaken aan vroegere objecten, kunnen rouwen en dankbaar terugdenken aan de goede herinneringen aan de relatie met deze vroegere objecten. Dan pas kan men zich verwachting openstellen voor de ander in zijn of haar vreemdheid. Pickering verwijst naar de lacaniaanse theorie over het verlangen en het tekort: liefde zou gericht zijn op het nastreven van

compleetheit maar telkens tegen het niet-invulbare tekort aan botsen. Psychopathologie heeft vooral te maken met het feit dat men zich bij dit tekort niet kan neerleggen en oplossingen forceert. Twee begrippen zijn van een centrale betekenis in het boek namelijk exogamie en *alètheia*. Exogamie omvat meerdere componenten: [1] zich psychisch losmaken uit endogame, incestueuze en destructieve familiebindingen, [2] een intersubjectieve relatie aangaan met een vreemde (het doorkruisen van de intersubjectieve ruimte), [3] zich verenigen met een niet-verwante, autonome en reële persoon die zich bevindt buiten de wereld van projecties. In het boek worden verschillende voorbeelden gegeven van de wijzen waarop transgenerationale thema's een pathogene invloed uitoefenen in partnerrelaties. Elke partnerkeuze omvat naast defensieve ook ontwikkelingselementen. Een keuze gericht op ontwikkeling zal uitgaan naar een partner die het mogelijk maakt het niet ontwikkelde potentieel van de eigen persoonlijkheid te ontwikkelen. *Alètheia* (zich niet verbergen, waarachtigheid) is een complex concept: zich ontdoen van alles wat niet authentiek is, wegnemen van illusies om de geliefde te ervaren in haar of zijn werkelijkheid en haar of hem als persoon te ontdekken achter het scherm van misconstructies en misverstanden. Liefde omvat idealisatie gevolgd door desillusie en revelatie. Pickering illustreert dit aan de hand van voorbeelden uit koppeltherapieën en uit de literatuur (de relatie tussen C.S. Lewis met Joy Davidman bijvoorbeeld). Geen gemakkelijk boek! Maar wel rijk aan inhoud. Het boek is een potpourri van analytische theorieën en mist daardoor coherentie. Dankzij de voorbeelden uit de eigen praktijk en de literatuur ontstaat er wel een verfrissende afwisseling en krijgt de lezer weer moed om zich te verdiepen in de theoretische beschouwingen.